

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

СУДАК Світлана Дем'янівна

УДК 111.12:7.046.1:17.023.32

**МІФОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ СУТНІСНИХ СИЛ ЛЮДИНИ**

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
філософських наук

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії та релігієзнавства Національного університету біоресурсів і природокористування України, Кабінет Міністрів України.

Науковий керівник –

кандидат філософських наук, професор
Чекаль Леонід Андрійович,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
завідувач кафедри філософії та релігієзнавства.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор
Панченко Валентина Іванівна,
Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка,
завідувач кафедри етики, естетики та культурології;

кандидат філософських наук, доцент
Немчинов Ігор Геннадійович,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри філософії.

Захист відбудеться 16 червня 2009 року о 16⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 13 травня 2009 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Трансформації світових суспільних, технічних і комунікаційних практик, створення і зникнення макророзв'язувальних утворень наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть супроводжуються не менш глибокими і часом фатальними для людини викликами і колізіями – втрата звичних і, здавалось би, вічних традиційних цінностей, авторитетів та надій, невдачі й розчарування в болісних пошуках раціонального пояснення існуючих подій, нових зразків власної ідентифікації. Намагання знайти відповіді на запитання: чому щирі прагнення до досконалішого, гармонійнішого буття й співіснування неминуче перетворюються на ще більшу й загрозливішу пригніченість, страхи, несвободи є небезпечними для самого людського існування – наштовхували мислителів на думку, що першопричину цього парадоксу слід шукати в самій людській природі, в суперечливості людської сутності. Тому здавна живе в історії думки прагнення з'ясувати, що є у людині штучним, випадковим, небажаним, а що – найглибшим, сутнісним, таким, яке треба плекати і берегти. Отже, питання про сутність людини і про її сутнісні сили (йдеться про сутність щодо внутрішніх здатностей людини) – це питання про смисл її існування. Окрім того, досвід вказує, що ми сьогодні вбачаємо в людині споконвічним і сталим те, що далеко не завжди було таким. Тому відповідь на поставлені питання про природу сутнісних сил людини можна отримати тільки після того, коли ми дізнаємось, що на різних етапах розвитку духовності (зокрема, на етапі міфологічної свідомості й творення героїчного епосу) вважалось іманентним людській природі.

Джерельною базою дисертаційного дослідження виступають монографічні праці й статті вітчизняних та зарубіжних філософів, літературознавців, психологів, культурологів. Тематика сутності людини та її сутнісних сил представлена різноманітними аспектами й різними філософськими школами. Тлумачення сутності людини репрезентовано в даному дисертаційному дослідженні поглядами Августина Аврелія, Томи Аквінського, Анаксагора, М. Булатова, Г. Волинки, М. Гайдеггера, П. Гайденко, Г.-В.Ф. Гегеля, В. Гьосле, У. Еко, Еріугени, А. Камю, І. Канта, С. Керкегора, М. Кисельова, С. Кримського, К. Маркса, Б. Паскаля, Платона, Т. Розової, Ж.-П. Сартра, Г. Сковороди, Л. Фейєрбаха, Філона Александрійського, Е. Фінка, М. Шелера.

Поданий у дисертації екзистенційний аспект сутнісних сил людини спирається на здобутки Є. Андроса, М. Бердяєва, І. Бичка, М. Гайдеггера, А. Дондюка, В. Загороднюка, М. Заковича, М. Еліаде, Е. Кассіра, Д. Курчиної, Л. Леві-Брюля, В. Лепехова, М. Мамардашвілі, М. Мозгової, К. Наднеєвої, Ф. Ніцше, С. Пахомова, М. Поповича, О. Потєбні,

С. Табачковського, Г. Шалашенка, В. Шинкарука, К. Ясперса, О. Яценка. Звертаючись до літературних текстів, М. Бахтін, А. Бичко, І.-Г. Гердер, М. Гоголь, М. Грабарь-Пассек, М. Гуревич, Я. Гуревич, Г.-Е. Лессінг, Д. Лихачов, О. Лосєв, А. Тахо-Годі, Е. Фромм, В. Шинкарук аналізують в них саме ті риси героїв і персонажів, які набувають сутнісних якостей. Дисертаційне дослідження спирається і на ці наукові розвідки.

Аналіз феномену міфу в тих його вимірах, які торкаються проблеми есенційно-екзистенційних вимірів буття людини та її сутнісних сил, здійснювали Ж.-П. Вернан, А. Голан, Я. Головацький, Р. Грейвс, Р. Каюа, Дж. Кемпбелл, О. Лосєв, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Строс, Є. Мелетинський, Л. Софронова. Результати цих досліджень також послужили підґрунтям для написання даної дисертаційної роботи. Опрацювання українського епосу представлено в дисертації творчістю Г. Безверхої, І. Березовського, М. Грушевського, М. Житецького, М. Касьяна, А. Кінька, С. Козака, М. Костомарова, З. Лановик, М. Лановик, П. Лінтура, В. Логвина, С. Мишанича, О. Мошки, Г. Нудьги, М. Рильського, І. Срезневського, Г. Сухобрус, І. Франка, Д. Чижевського. Цій же проблемі протягом останніх років присвячено кілька дисертаційних досліджень, зокрема, роботи Н. Бабич, П. Будівського, В. Головатюк, Д. Жмундляр.

Елементів смисложиттєвих вимірів, екзистенційних прагнень людини в українському героїчному епосі в своїх творах торкались В. Горський, А. Данилюк, О. Кирилюк, В. Коцур, Е. Левкієвська, Г. Потапенко, О. Потапенко, Я. Потапенко, О. Потєбня, В. Скурагівський, М. Шлемкевич.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в контексті науково-дослідницької програми "Соціально-економічний вимір села в реформаційний період: світоглядні аспекти та прогностичні тенденції" Науково-навчального центру соціально-гуманітарних наук Національного аграрного університету (номер держреєстрації 0102U005706). Тема кандидатської дисертації затверджена вченою радою Природничо-гуманітарного ННІ, протокол № 7 від 23 березня 2006 року.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у системному аналізі уявлень про природу, генезисі, форм експлікації сутнісних сил людини в контексті есенційних та екзистенційних аспектів міфопоетичної, епічної традиції, зокрема, в текстах героїчного епосу. Для досягнення поставленої мети в дисертаційному дослідженні пропонується вирішення таких **завдань**:

- здійснити аналіз категорії "сутнісні сили людини" через есенційно-екзистенційні чинники культуротворчої діяльності людини;
- прослідкувати трансформацію уявлень про сутнісні сили людини в текстах героїчного епосу в залежності від зміни смисложиттєвих орієнтирів

особистості й соціуму;

- дослідити експлікацію уявлень про сутнісні сили людини та їх екзистенційні вияви у давньогрецькому та північноєвропейському героїчному епосах;

- піддати аналізу окремі жанри українського героїчного епосу під кутом зору виявлення в них уявлень про екзистенційні прагнення та сутнісні сили людини;

- застосувавши до дослідження українських дум та історичних пісень новітні методи аналізу тексту, виявити в них шляхи трансформації есенційно-екзистенційних уявлень про сутнісні сили людини українського соціуму періоду творення героїчного епосу.

Об'єктом дослідження виступає феномен сутності та сутнісних сил людини в системі міфопоетичної творчості.

Предметом дослідження є виявлення специфіки природи, закономірностей розвитку та експлікації сутнісних сил людини в текстах героїчного епосу в контексті есенційно-екзистенційних вимірів культуротворчих здатностей людини.

Теоретичні та методологічні засади дослідження. Теоретичною основою дослідження виступають праці світової та вітчизняної філософської, психологічної, культурологічної та літературознавчої думки, що присвячені проблематиці сутності людини та внутрішніх чинників реалізації цієї сутності – сутнісних сил людини. В дослідженні використані основні принципи наукового та філософського аналізу культуротворчих процесів і методи наукового пізнання: історичний, структурно-генетичний, компаративістський, психоаналітичний, методи деконструкції, системного аналізу. При аналізі природи сутнісних сил людини і суб'єктивного їх усвідомлення в умовах міфологічної свідомості застосовувався психоаналітичний метод. При порівнянні уявлень про есенційно-екзистенційні виміри сутнісних сил в різних соціумах було застосовано компаративістський метод, а в ході дослідження трансформацій уявлень про сутнісні сили людини застосовувався структурно-генетичний метод.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні есенційно-екзистенційних засад сутнісних сил людини, а також експлікації самих сутнісних сил в міфоепічній культурній спадщині.

Наукова новизна отриманих в ході дослідження результатів розкрита в наступних положеннях, які виносяться на захист:

- доведено, що існує не одна, а кілька моделей міфологічної концепції сутності людини;

- сутнісні сили людини в процесі її культуротворчої діяльності можуть поставати і як екзистенційний феномен, і як її (людини) інструментальна здатність;

- показано, що сутнісними силами людини можуть виявлятися навіть ті риси (гордість, гнів), які в повсякденній свідомості сприймаються як негативні;
- піддано філософському аналізу давньогрецький, давньогерманський та український героїчні епоси з точки зору наявності в них уявлень про сутнісні сили людини і виявлені в них ті риси, які характеризують сутнісні сили людини в кожній з цих культурних систем;
- обґрунтовано висновок про наявність в давньогерманському епосі феномену волі, спорідненої із свободою, як сутнісною силою людини;
- показано екзистенційний аспект трансформації уявлень українців періоду творення героїчного епосу про власні сутнісні сили через тексти дум та історичних пісень;
- прослідковані особливості становлення екзистенційного виміру колективної самоідентичності й нового типу індивідуальності в українському героїчному епосі.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Основні теоретичні викладки й отримані наукові результати поглиблюють і доповнюють сучасне розуміння сутності людини та її сутнісних сил, розсувають межі наших уявлень про екзистенційні аспекти людського існування й людської культуротворчої діяльності.

Основні теоретичні викладки та узагальнення, зроблені в дисертаційному дослідженні, а також наведений в ньому фактичний матеріал можуть бути використані при розробці філософсько-антропологічних досліджень сутності людини, людського призначення й можливості людського самоздійснення в філософії, культурології, літературознавстві.

Основні ідеї та висновки дисертації можуть бути використані у процесі розробки, вдосконалення та викладання загального нормативного курсу з філософії, спецкурсів та семінарів з історії філософії у вищих навчальних закладах, а також при підготовці відповідних підручників, посібників та різноманітних навчально-методичних розробок з даної тематики.

Особистий внесок здобувача в розробку теми дисертації. Дисертаційне дослідження є самостійною роботою автора. Основні положення й висновки про наукову новизну отримані автором самостійно на основі результатів одержаних в ході досліджень.

Апробація результатів наукового дослідження. Основні теоретичні положення й висновки наукової новизни були викладені й обговорені на засіданні кафедри філософії та конференціях НУБіП України, апробовані в доповідях на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: «Гуманістичний вимір аграрної освіти» (Київ, 2007); «Наука та освіта на зламі століть» (Київ, 2006, 2007, 2008); Науково-теоретична конференція НПП, наукових співробітників та аспірантів НУБіП України (Київ, 2006, 2007, 2008, 2009).

Публікації. Основні положення та результати, сформульовані у дисертації, висвітлені у 6 наукових публікаціях: в тому числі в чотирьох статтях, розміщених у фахових виданнях з філософських наук, затверджених ВАК України, та дві тезові публікації, опубліковані у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг роботи. Структура та обсяг дисертаційного дослідження обумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, в тому числі восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації складає 188 сторінок, з них основний текст 173 сторінок. Список використаних джерел викладений на 15 сторінках і включає 199 найменувань, з них 12 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми, характеризується ступінь її наукової розробки, формулюються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначається його методологічна основа і наукова новизна, вказується на теоретичне і практичне значення роботи, наведені дані про апробацію результатів дослідження.

Перший розділ «Есенційно-екзистенційні особливості самоствердження людини в історії» складається з трьох підрозділів і розкриває історичні аспекти проблеми сутності й сутнісних сил людини в історико-філософському контексті.

У підрозділі 1.1 **“Аналіз генези філософського бачення феномену сутнісних сил в системі культуротворчих здатностей людини”** здійснено аналітичний огляд літератури за темою. Розкрито головні тенденції розвитку філософського бачення феномену сутнісних сил людини в історико-філософському контексті.

У дослідженні аналізується залежність уявлень про сутнісні сили людини з вибудованим нею поняттям про “справедливе суспільство”. Тобто характер стосунків між людьми мусить відповідати їх (людей) природі, сутності. Форми організації суспільства, його інститути також мусять узгоджуватись зі знанням (істинним чи хибним) про сутність людини. Культуротворча, природозмінююча діяльність людини, аби уникати чи хоча б послаблювати можливості виникнення екологічних колізій, мусить корелювати з характером і змістом сутнісних сил людини.

Уявлення людини про власну сутність справляє серйозний вплив на погляди щодо існуючого та належного суспільного та політичного устрою, щодо розуміння історичних подій, визнання справедливими чи невідповідними “природі людини” моральних, релігійних та інших норм і інститутів. Уявлення

про сутність людини виявили помітну кореляцію з домінуючою тією або іншою доби світоглядною парадигмою: обізнаністю з картиною світу, переконаннями про призначення людини, ієрархією цінностей в духовності конкретного суспільства.

Знання про сутність людини визначає й уявлення про людські здатності, за допомогою яких людина реалізує свої сутнісні характеристики – сутнісні сили людини. У дослідженні автор аналізує визначення терміну “сутнісні сили людини” філософами різних історичних епох та наукових шкіл.

I. Кант підводить читача до думки, що сутнісні сили належать передусім субстанціям, тобто таким началам, які в самих собі “утримують повну основу речі”. Новизна й справжнє глибинне значення підходу I.Канта до вчення про живі сили полягає в тому, що він, аналізуючи ці сили значною мірою виходив за межі їх механіко-математичної природи. Поняття "сила" в нього набуває метафізичного характеру і вже стосується самої сутності людини, її природи.

M. Гайдеггер фіксує особливість теперішнього світогляду – девальвацію самого уявлення про сутність людини, надаючи їй метафізичного звучання.

Різні культурно-історичні епохи й світогляди формували й різне смислове наповнення сутнісних сил людини: розум, віру, волю, чуттєвість, свободу, милосердя, героїзм та ін., виводили на авансцену чи одні, чи інші з них.

Спираючись на результати досліджень природознавців і філософів, враховуючи вищезазначені риси специфіки людської діяльності, маємо можливість для визначення людських сутнісних сил. Людські сутнісні сили – це той різновид здатностей людини, які людина вже застосовує готовими, але які реалізуються лише через її діяльність і які лежать в основі всіх інших людських здатностей, уможлиблюючи поведінкові дії, творчо-перетворювальну й пристосовницьку діяльність людини, відіграючи основну роль в ранжуванні смисложиттєвих цінностей і переконань особистості.

У підрозділі 1.2 “Проблема сутності й сутнісних сил людини в історико-філософському контексті” здійснюється ретроспективний погляд на зміст питання, історико-філософський екскурс у зміст проблеми сутності і сутнісних сил людини.

Проаналізовані наявні стереотипи при розгляді історико-філософського генезису поглядів на сутність та сутнісні сили людини. Зокрема, доволі поширеним є прагнення подати розвиток змісту історико-філософського процесу (в контексті уявлень про людську сутність) як рух у цілком певному, наперед заданому напрямку – як поступове позитивне нагромадження знань (філіація), де кожен наступний етап є збагаченням, діалектичним запереченням попереднього. Це не просто спрощення дійсного процесу розвитку людського знання, але й відтворення давно розкритикованого, та все ж на диво живучого провіденціалістського бачення дійсності. Другий стереотип полягає в тому, що дослідник конкретної проблеми намагається побачити інтерес до “своїх”

проблеми чи не в кожного з більш-менш відомих мислителів минулого або навіть уявити справу так, ніби ця “своя” проблема становила вісьову лінію у розвитку кожної філософської системи. В такий спосіб об’єктивно, хоч і ненавмисне, відбувається втискування філософів у прокрустове ложе того бачення, яке сповідує дослідник спадщини цих філософів.

Для того, аби уникнути цих стереотипних підходів, у даному дисертаційному дослідженні розглянуті лише ті концепції, зміст яких допомагає краще вивчити саме міфопоетичний етап розвитку уявлень про сутність людини та її сутнісні сили. Увага зосереджена також на тих поглядах, зародки яких в міфопоетичній творчості (стосовно проблеми людської сутності) виявлені найяскравіше. Саме тому у даному дослідженні не піддані аналізу філософські концепції М. Бердяєва, Е. Кассіра та багатьох інших визначних мислителів.

Аналізуються основні засади системних уявлень про сутність людини філософів античного світу, оскільки завдяки античним мислителям вперше в історії філософії з’явився погляд на людину як на основний об’єкт філософування та як на онтологічно самостійне явище.

В античних греків були два різновиди поглядів на сутність людини. Перший з них – міфологічний. Другий мав численні модифікації і був пов’язаний з центральним для давньогрецької думки концептом – логосом. Якщо перший різновид був загалом притаманним усім культурам світу, то другий історично явив собою новацію давньогрецької філософії: концепцію “людини розумної” (*Homo sapiens*). Ця думка була пізніше поглиблена й істотно переосмислена Платоном. В Аристотеля проблематика сутності людини втрачає свою екзистенційну напруженість і гостроту, бо людина – за Аристотелем – це певного роду річ. Річ в світі інших речей, яка, проте, володіє розумом.

Значення філософської концепції стоїків в історії вивчення людини полягає в розробці діалектико-суперечливої природи відношення людини до зовнішнього світу. Зміст цього суперечливого відношення полягає, з одного боку, у внутрішньому гармонійному взаємозв’язку людини й світу і, з іншого – в докладанні людиною інтелектуальних, моральних зусиль, спрямованих на досягнення внутрішньої незалежності від нього.

Середньовіччя надає нам приклад докорінного зміщення акцентів у розумінні як сутності людини, так і її сутнісних сил. Розум виступає хоч і важливим, та все ж лише засобом зусиль душі – божественного начала в людині. Людина в свідомості європейських середньовічних мислителів – це людина, що прагне Бога (*Homo religiosus*), тобто це – істота, всі сутнісні характеристики якої вписані в систему координат відношення “людина – Бог”, і всі ці характеристики можуть бути експлікованими лише через категорії релігійного змісту або такого ж контексту повсякденні поняття.

Аналогічний тип світогляду в буддизмі реалізується через відношення “людина – Будда”, а в більшості язичницьких міфологій: “людина – боги”, “людина – духи” і т. под. В узагальненому ж вигляді можна сказати, що сутність Homo religiosus опредметнює себе через бінарну опозицію “людина – духовний Абсолют”.

В методологічному плані важливою обставиною є те, що різні сутнісні сили відтепер постають як різні вияви однієї цілісності. Кожна з цих сил поодинці, і всі разом, вони виконують роль засобів у реалізації надзавдання людської життєвої програми – наближення й залучення людини до Бога.

У філософії Нового часу проблематика людини знову виходить на перший план, поступово витісняючи на периферію теологічні підходи.

У **підрозділі 1.3 “Екзистенція в процесах духовно-практичного освоєння світу людиною”** здійснюється аналіз сутності людини, її сутнісних сил через розгляд явища екзистенції, екзистенціалів та їх ролі в людській життєдіяльності.

Якщо екзистенціалії беруться з боку їх здатності забезпечити людині її смисложиттєві поведінкові акти, то вони постають як сутнісні сили людини. Оскільки ж той самий поведінковий акт отримує різні оцінки і по-різному сприймається й витлумачується в різних моральних, політичних системах, то це переноситься людьми й на оцінку тих або інших сутнісних сил.

Екзистенційні явища – це ті, які не надходять ззовні, але прориваються з внутрішнього світу людини; явища, які сумірні самому існуванню людини. Вони не виникли історично, але можуть в різних історичних умовах набувати різних культурно-історичних форм. Це – закорінене в найглибших основах людської природи поєднання у власному існуванні всі виміри часовості. Така властивість не дається природою. Її людина мусить створити власними зусиллями.

В основі екзистенції лежить цілісність двох складових людини: біо-антропологічного тіла й неприродної (ідеальної) духовності. Ще Л. Фейєрбах наголошував на наявності в людині одночасно постійного прагнення до “земного помірною щастя” з одного боку, і прагнення в своїй уяві до “небесного безмірного щастя” – з іншого. Йдеться фактично про людську екзистенцію. Важливий матеріал для поглиблення знання природи екзистенціалій знаходимо і в творчій спадщині Г. Сковороди, особливо, у ставленні українського мислителя до таких настанов-характеристик людської природи як самота, туга, заздрість, спрага, злодійство тощо, розглянутих ним в кількох своїх діалогах. Серед цих настанов є екзистенціалії, які людина мусить утримувати в собі в процесі невпинної боротьби проти власної злої волі, “невдячності”. В результаті та ж сама настанова екзистенційного характеру в Г. Сковороди може набувати протилежних за спрямованістю значень. Наприклад, такий екзистенціал як страх. Пізніше до аналогічного висновку

щодо душевних сил українця прийшов і інший великий письменник і знавець людської душі М. Гоголь.

Прослідковується зв'язок екзистенції та трансценденції. Екзистенція в своїх реальних проявах тісно пов'язана з феноменом трансценденції. З одного боку, корені трансценденції (як і екзистенції) містяться почасти в сфері підсвідомих психічних імпульсів. Тут пролягає психологічна закоріненість таких сутнісних сил людини, як віра, страх, надія. З іншого боку, зв'язок екзистенції та трансценденції викликаний тим, що потреба трансцендування в духовно-практичній діяльності людини визначається й прагненнями здобути відсутні на даний момент ті чинники свого існування, які людина вважає невідчуженими, життєсмісловими для свого існування, прагненнями ствердити себе в справжніх вимірах буття.

Виводиться та обґрунтовується думка про те, що дослідження про сутність людини, про її сутнісні сили не можна обмежувати лише індивідуальними аспектами, аналізуючи, наприклад, філософські системи чи художні образи окремих мислителів та митців. Необхідною складовою такого дослідження мусить бути і розгляд сутності людини, людських сутнісних сил на рівні соціальних груп, людських спільнот. Тому такі дослідження будуть ефективними тільки у випадку залучення етнопсихологів, соціологів, соціальних психологів.

Другий розділ «Типологічні форми есенційно-екзистенційних контекстів в європейській міфопоетичній творчості» складається з трьох підрозділів і розкриває суть міфопоетичної творчості в історії духовної культури людства як дієвого засобу подолання людиною традиційного суспільства цілого ряду обмеженостей первісного світогляду, що надало можливості окреслити риси людини і виокремити ті з них, що можуть бути сутнісними.

У підрозділі 2.1 **“Феноменологічний зріз екзистенційних виявів сутнісних сил людини в епічній міфопоетичній думці”** аналізуються різні школи дослідження епічних традицій духовної культури людства. Часто вони заперечували одна одну.

Помітний слід залишила по собі міфологічна школа досліджень епосу (Ф. Шіллер, О. Міллер, Ф. Буслаєв та інші). На переконання прихильників цієї школи епічні твори виникли спочатку як міфи про духів і богів. В середовищі української інтелектуальної еліти до категорії дослідників міфологічної школи слід віднести, зокрема, І. Нечуя-Левицького, Я. Головацького, на певному етапі своєї творчості позиції міфологістів поділяли О. Потебня та А. Веселовський. Персонажі міфів реконструювались ними з оповідок, казок, билин.

Компаративістська школа (Г. Гребнер, В. Шмідт, А. Веселовський) трактує епічні твори, як плоди фантазії їх авторів. Епос – явище консервативне й незмінне і до будь-якого розвитку непридатне. Окрім того, певний епічний

твір виникає а потім починає "подорожувати", мігрувати в інші культури, закріплюється там і з часом вже починає сприйматись народами цих культур як свій власний продукт. Ось саме цими міграціями, на думку компаративістів, і слід займатись дослідникам, бо тільки це і є справжня історія епосу.

Історична школа, основним представником якої в російській дослідницькій традиції був О. Міллер (з українських дослідників певний час на цих позиціях стояли А. Срезневський, Й. Бодянський, О. Дашкевич), розглядає епос як своєрідну художньо виражену історичну хроніку або переказ живих вражень сучасників щодо тієї чи іншої живої події. Особливо цінні з цього погляду описи в подіях образів народного побуту і уявлень.

Епос окреслюється як найважливіший і найпоширеніший продукт міфопоетичної творчості, особливо в історії європейської духовної культури. Загальноживаним для європейської дослідницької літератури є поділ епосу на: епос в широкому розумінні – літературний епос, – і епос у вузькому та специфічному розумінні цього слова – героїчний епос, тобто героїчна оповідь про минуле, яка утримує в собі цілісну картину народного життя і цілісне уявлення про епічний світ і героїв-богатирів.

Особливу роль у виникненні й розвитку епосу як самостійного жанру і як самостійного продукту міфотворчої діяльності людини відіграла, звичайно, міфологія.

У підрозділі 2.2 **“Сутнісні сили людини в античній міфопоетичній спадщині”** доводиться, що виникнення міфопоетичного епічного стилю ствердилось в історії духовної культури людського суспільства як важливий елемент й іншого значущого явища, а саме – десакралізації міфу, тобто елімінації з міфу його священної основи, вилучення з його тканини елементів чуда й надприродних впливів. Ця десакралізація міфу дозволила людині розширити позитивні знання про оточуючий її природний і соціальний світ, а головне – шлях до соціального й психологічного становлення людської особистості.

Для міфологічної свідомості характерний не тільки такий продукт її творчості як міф, але – на пізніших стадіях – і поезія. При розгляді проблеми сутнісних сил людини в античній міфології, особливо в текстах великих форм – поемах – необхідно враховувати й істотну роль поетичного вимислу. Як висловився О. Лосєв, в поемах Гомера частіше поезія пояснює міф, аніж міф – поезію. Отже, і при спробах виявлення в текстах поем явищ, які пояснюють сутнісні сили людини, ми мусимо керуватись тим, що по-перше, при позначенні сутнісних сил людини в античних поемах засадничими є не тільки міф і не тільки власне міфічна основа поеми, але й її поетична форма. По-друге, слід мати на увазі, що поетична форма диктує і свої умови при створенні текстів. В поетичному тексті в формі реального опису подій, в реальних обставинах і при цілком реальних дійових особах може бути описаний продукт прагнення

автора, його бажання бачити наявність того або іншого явища при відсутності цього явища в реальності.

Міфопоетична спадщина античного світу надає матеріал для виокремлення в світогляді стародавніх греків низки психологічних регулятивів практичної й духовної діяльності, які відігравали роль сутнісних сил людини античної доби. Це, насамперед, богоспрямованість людських дій, настроїв, цінностей. Ця настанова посилюється в текстах Гомера й Вергілія акцентуванням на тезі про близькість богів і людей.

Розмежування між людськими якостями як глибинними метафізичними регулятивами людської поведінки, з одного боку, і якостями, породженими самими міжособистісними стосунками чи характером людини, з іншого боку, в античній міфології ще досить розмиті. Це вже пізніше в творчості філософів, теологів сутнісні й позасутнісні сили диференціюються більш виразно і чітко. Наочно це ілюструється на прикладі подання в античних текстах такої людської здатності як пристрасть.

Пристрасть, як її експлікують античні автори, – це не пригнічення розуму почуттями. Пристрасть позначає максимальну мобілізацію всіх людських здатностей – розуму, волі, чуттів для досягнення певної, богами спрямованої, мети під пануючим впливом емоційних факторів. Важливо й те, що пристрасть в міфах, міфопоетичних текстах античності майже завжди бурхлива і спрямована назовні. Саме пристрасть в давньогрецьких міфах найчастіше збуджує розум, мобілізує волю, породжує складні емоції.

На прикладі „Енеїди” у дослідженні ілюструється явище проникнення давньогрецької філософії в давньоримський епос. Хід подій в поемі, їх розгортання оцінюється автором не як наслідок дії розуму, а також не за критеріями розуму. В „Енеїді”, як і в поемах Гомера, керують всім боги, і їх воля, надто часто зовсім ірраціональна. Розум же в цій частині поеми зовсім не торкається богів. Він формує світ, і формує без богів, а спільно з Духом, який вже нетотожний до богів. Щоправда, і самих богів він теж не створює.

У дослідженні аналізується феномен свободи в міфоепічній спадщині стародавніх греків. Історики-філософська традиція достатньо обґрунтувала твердження, за яким свобода в рамках античного світогляду ще не могла усвідомлюватись як самотійна й самоцінна даність, як надбання особистості і як формуюче начало особистості. Тут присутній елемент свободи. Хоч вона тут наявна в своєму імпліцитному, прихованому, а точніше – в несамостійному вигляді. В загальних своїх вимірах переживання Життя і Смерті в поемах Гомера ще знаходиться в рамках традиційного язичницького світобачення. В язичництві опозиція „Життя – Смерть” пом'якшена тим, що смерть там є просто переходом до іншого світу, а не кінцем всього існуючого.

Гомер вже розсуває рамки цього первісного світогляду. В текстах його поем при першому ж знайомстві виразна орієнтація на ціннісне сприйняття

життя. Це, звичайно, характерна риса міфологічного й релігійного світогляду. Герої Гомера й Вергілія активно стверджують своє прагнення жити, твердять про переваги живих над мертвими.

Різниця в усвідомленні трансцендентних реалій Гомером і Вергілієм досить суттєва. У Гомера сутнісні сили людини виразно вітальні, життєві. У Вергілія це питання виглядає складніше. Для нього смерть це ще не кінець всього. Бачимо тут формування вже нових смисложиттєвих цінностей. Світ потойбічного поступово починає бути більш значущим, могутнішим за світ поцейбічний. Він може відігравати значно важливішу роль у визначенні долі людини, її здатностей, її внутрішніх сил.

А це вже позначає шлях до зміни уявлень про сутнісні сили людини – вони відтепер іманентно пов'язані з трансцендентним. Проглядається той шлях до Бога, який став єдино визначальним при формуванні сутнісних сил в свідомості людини європейського Середньовіччя.

У підрозділі 2.3 “Виявлення сутнісних сил людини в північноєвропейському епосі” піддано аналізу давньогерманський епос з точки зору виявлення в ньому уявлень про сутнісні сили людини. Дослідження таких текстів північноєвропейського епосу як „Беовульф” та „Старша Едда” дозволило усвідомити й обґрунтувати наявність в системі духовності людини „нордичного кола” – волі як сутнісної сили людини. Це – оригінальний внесок германських етносів до світової духовної культури. Філософські настанови А. Шопенгауера й Ф. Ніцше мали в історії світової думки потужних попередників – авторів міфопоетичних текстів. Ще однією сутнісною силою виступає в цьому епосі героїзм.

Ціннісне сприйняття Життя і Смерті в епосі германців відрізняється від такої в античному світогляді. В германців немає такого страху перед смертю як в античних героїв, смерть в північноєвропейському епосі виступає як спонука до героїчних вчинків, до досягнення слави.

В давньогрецькій та германській міфопоетичній спадщині є достатньо матеріалу для виникнення в подальшому в філософській думці як детерміністичних доктрин, так і концепцій, що ґрунтуються на феномені свободи, свободи волі.

Третій розділ “Есенційні та екзистенційні начала сутнісних сил людини в українській міфопоетичній традиції” складається з двох підрозділів і виявляє результати дослідження в українських епічних творах загальних духовних явищ щодо людського існування, що, в свою чергу, становить важливу проблему світоглядного характеру.

У підрозділі 3.1 “Сутнісні сили людини та її смисложиттєві виміри в міфопоетичній творчості українців (на прикладі дум та історичних пісень)” розглядаються характеристики українських дум та історичних пісень, як вагомої складової українського героїчного епосу, котрі поєднують його в

світоглядному плані з давньогрецьким та північноєвропейським героїчним епосом, а з іншого – надають йому своєрідних, відмінних від інших епосів рис, що теж зумовлює його цінність в історії світової культури.

Автор дослідження з огляду на обмеженість обсягу дисертації представляє український героїчний епос думами та історичними піснями.

В думках основною суб'єкт-об'єктною опозицією виступає вже не опозиція "герой–світ", як це спостерігається в міфах чи навіть в деяких складових північноєвропейського епосу. Герой в думках постає як особистість – носій національних, родових, релігійних, стратифікаційних визначеностей. Об'єктом теж виступають конкретні історичні особи. При цьому, на відміну від давньогрецького епосу, тексти епосу українського нерідко просто переповнені ліризмом, що теж накладає свій відбиток не тільки на експлікацію уявлень про сутність людини та її сутнісні сили, але й на самі ці уявлення.

Аналізується також історичний аспект та традиції вивчення українського героїчного епосу: тривалий час вважалось, що основними елементами українського епічного твору є моральна чистота його героїв, волелюбність народу, поетичність його душі, а не якісь абстрактні сутнісні сили. Протягом кількох десятиліть (до початку 60-х років) одним із засадничих принципів дослідження дум та історичних пісень радянськими дослідниками був спрощено тлумачений та, певною мірою, деформований принцип народності. Він зводився до того, що герої епічних творів – це індивідуалізований народ-творець, народ-трудівник і воїн.

Виходило, що поетична вигадка взагалі виключалась зі сфери світоглядних уявлень автора епічного тексту. Ідеальне ж в цій сфері духовного світу заперечувалось як явище. Будь-яких інших цілей – окрім загальносупільних в діях героїв не було і бути не могло. А самі дії й думки героїв були тільки високими й благородними...

Свою негативну й істотну роль відіграла й вимушена відірваність українських дослідників від літературознавчої та філософської бази новітніх європейських шкіл та напрямків. Тому ми практично не знайдемо серед величезного за обсягом і у значній своїй частині глибокого, серйозного корпусу розвідок про українську епічну спадщину спеціальних фундаментальних робіт українських авторів про наявність в епічних текстах роздумів про сутність і сутнісні сили людини. Без цього ж наші знання про духовну спадщину власного народу будуть, звичайно, неповними.

В дослідженні наголошується на небезпідставності певних слуханих обґрунтувань. Те, що в міфах, поемах, священних текстах мусять бути й роздуми про найглибші підстави людського буття є фактом. І цей факт переконливо і багаторазово виявлений в міфах та героїчному епосі народів різних культур. Тому й сутнісний підхід до вивчення міфів цілком виправданий та обґрунтований.

В дослідженні розглядаються в текстах українських дум та народних пісень ті характеристики героя, які притаманні сутнісно героям епосу багатьох народів. Йдеться передусім про силу. В дослідженні розглядається, як різнорідно й суперечливо ця риса (сила) розгортала себе в генезі різних міфологічних культур.

Стосовно українського героїчного епосу, то він виявляє, в площині функціонування явища сили як визначальної риси героя, з одного боку, суттєву спорідненість з героїко-епічними текстами не тільки європейських, але й азійських народів, народів буддистської цивілізації. Але, з іншого боку, в текстах дум та історичних пісень є й певні специфічні особливості, які стосуються ролі сили в діях героя, метафізичного значення сили в художньому епічному тексті.

Як це найчастіше побутує в текстах героїчного епосу різних народів, сила виступає передусім як гіперболізовані спроможності людини в фізичному плані. Не виняток становить і український героїчний епос. Проте, надзвичайна фізична сила зазвичай не притаманна героєві самому по собі, не пов'язує героя з вищими духовними силами, не дарована йому цими силами ані від народження, ані надана йому якоюсь вищою істотою задля здійснення духовного подвигу, як про це часто йдеться в інших міфах та епічних творах. Ця надзвичайна сила виявляється в нього у виключних випадках, коли треба захистити свою землю, своїх людей від ворожої навали. А це вже не є сутнісною силою.

У підрозділі 3.2 “Екзистенціали та їх роль в розвитку культуротворчих процесів у текстах українських дум та історичних пісень” прослідковується, як унаочнюється в текстах українських дум та народних пісень уявлення про силу як рису провідних персонажів українського епосу, наскільки вона виявляється пов'язаною із світоглядними засадами героїв цих творів і, відповідно, авторів текстів.

Визначається, що сила виявляється як елемент сутності героїв і в історичних піснях та народних переказах. Тобто, значимість сили в уявленні носіїв того типу свідомості, відображенням якого стали думи, призвела до того, що нею стали наділяти навіть історичних осіб – своїх сучасників. Історичні персонажі – С. Палій, У. Кармалюк, М. Кривоніс, Морозенко часто наділені надлюдською силою, силою в її гіпертрофованих формах. Поза цими властивостями історичні персоналії – улюблені народні герої з'являються в українському героїко-епічному жанрі дуже рідко. Тому й І. Котляревський, створюючи свою безсмертну "Енеїду", не міг обійти цю властивість українського героїчного епосу, наділяючи своїх героїв гіпертрофованими фізичними здатностями, хоч і поданими у відповідності до жанру в гротесковому вигляді.

На відміну від багатьох інших історичних різновидів епосу, в українських думах та історичних піснях феномен сили не має тих рис, які б дали можливості

оцінити її як сутнісну силу людини. Сила в українському героїчному епосі стає важливим засобом реалізації сутнісних сил людини, їх значущим, але вторинним елементом. Те ж саме стосується і феномену свободи. Свобода стає істотною складовою світоглядних настанов героїв більшості українських дум та історичних пісень. Вона постає високим ідеалом, метою, критерієм гідності героя. Але її не можна віднести до сутнісних рис людини, тому що свобода в українських думках не притаманна людині як такій, а є надбанням тільки окремих категорій людей. Свобода є важливою умовою самореалізації в думках та історичних піснях, але вона не є тим медіатором, який поєднує людину з вищим духовним началом. Так само не є визначальними сутнісними силами людини в текстах українського героїчного епосу страждання і релігійна віра.

Справжньою сутнісною силою людини в українському героїчному епосі виступає відданість людини референтній соціальній групі. Такими групами в думках та історичних піснях виступають козацьке товариство й сім'я (дім, оселя). Ці явища виступають в текстах як екзистенційний чинник, що пов'язує людину з найвищими в її житті цінностями, як те, що робить її власне людиною, з притаманними людині переживаннями, прагненнями, ідеалами. Сім'я, дім постають в текстах втіленням всесвіту, того життєвого світу, в якому реалізує себе людське буття. Розрив з сім'єю, з козацьким товариством розцінюється не тільки як втрата найважливіших зв'язків, але і як зречення найважливіших позитивних особистісних ознак – гідності, залученості до чогось вищого за себе, до свободи. Саме до цих спільнот звертаються герої дум і історичних пісень в межових ситуаціях. Цей елемент духовного світу героїв українських дум та історичних пісень є новою складовою в багатогранній спадщині уявлень людини про свою сутність, свої сутнісні сили в світовій культурі.

У **Висновках** сформульовані основні підсумки проведеного дослідження, які висвітлюють проблематику та загальну структуру роботи. Вони конкретизовані в наведених нижче положеннях:

Вперше піддано аналізу з точки зору виявлення в міфоепічному тексті уявлень про сутнісні сили людини давньогрецький, український і давньогерманський (північноєвропейський) епоси. Дослідження таких відомих і знакових текстів північноєвропейського епосу як "Беовульф" та "Старша Едда" дозволило виявити цікаве явище наявності в системі духовності людини "нордичного кола" волі, як сутнісної сили людини. Це – оригінальний вклад германських етносів у світову духовну культуру. Ще однією сутнісною силою виступає в цьому епосі героїзм. Смерть в північноєвропейському епосі виступає як стимул до героїчних вчинків, до досягнення слави.

Дістало подальший розвиток: 1. Сміслові наповнення поняття «сутнісних сил» людини: різні культурно-історичні епохи і світогляди формували і різне наповнення поняття «сутнісні сили» людини: розум, віру,

волю, силу, чуттєвість, свободу, милосердя, героїзм та інше, при цьому на авансцену людської історії виходили одна за одною – та чи інша з них. Історично склалось так, що пізнання цих сил, уміння скористатись ними і стали надійним засобом самоствердження людини в її боротьбі за реалізацію своїх прав і ідеалів. А той зміст, який вкладала людина в притаманні їй феномени свободи, сили, гордості (вся змістова наповненість конкретних сутнісних сил), завжди регулювався конкретно-історичними умовами існування та потребами суспільства, його цілями, ідеалами.

2. Аналіз текстів героїчного епосу античного світу, особливо текстів поем Гомера та Вергілія з метою виявлення в них есенційно-екзистенційних засад сутнісних сил людини дозволяє виділити в світогляді стародавніх греків певні психологічні регулятиви практичної духовної діяльності: багатоспрямованість людських дій, настроїв, цінностей. Ця світоглядна особливість посилюється в текстах Гомера і Вергілія акцентуванням тези про близькість богів та людей. Найперше своє практичне втілення ця позиція здобуває в пристрасті, як в одній із сутнісних сил людини в текстах античного героїчного епосу. Тексти Гомера та Вергілія надають дослідникові ще досить розмите уявлення про сутнісні сили людини. В них нерідко ті ж самі риси постають або як надані богами, або як автономно людські. Однією з таких рис є любов, точніше, той її різновид, який греки називали еросом, і який в давньогрецьких міфах і деяких трагедіях набуває якості сутнісних сил людини. Але сутнісною силою ерос виступає тільки на етапі творення міфів і в процесі переосмислення міфічної свідомості в давньогрецькій трагедії. В поемах Гомера любов (в тому числі любов як ерос) позбавлена сутнісних сил. Натомість, сутнісною силою в його поемах виступає гнів. Але вже у Вергілія пристрасть взагалі втрачає свої сутнісні риси. Екзистенційні аспекти сутнісних сил в текстах давньогрецького героїчного епосу експліковані через сприйняття авторами епічних текстів бінарної опозиції "Життя – Смерть". Цей аспект розгляду дозволяє зробити висновок про вітальний характер сутнісних сил людини античного суспільства.

3. Український героїчний епос виявляє цілий ряд характеристик, які, з одного боку, поєднують його в світоглядному плані з давньогрецьким та північноєвропейським героїчним епосом, а з іншого – мають цілий ряд своєрідних, відмінних від інших епосів, рис, що теж зумовлює його цінність в історії світової культури. Наприклад, в думках основною суб'єкт-об'єктною опозицією виступає вже не опозиція "герой – світ", як це спостерігається в міфах чи навіть в деяких контекстах північноєвропейського епосу. Герой в думках постає як особистість – носій національних, родових, релігійних, стратифікаційних визначеностей. Об'єктом теж виступають конкретні історичні особи й структури.

Ще однією з специфічних особливостей українського героїчного епосу з точки зору есенційно-екзистенційної основи сутнісних сил людини є те, що

феномен сили в українському епосі не є сутнісною силою людини: сила в українському героїчному епосі, хоча й дійсно виступає як важливий засіб реалізації сутнісних сил людини, але все ж є похідним, вторинним елементом. Свобода також виступає в думках та історичних піснях істотною складовою світоглядних установок героїв, як високий ідеал, як мета, як критерій гідності героя. Але її не можна віднести до сутнісних рис людини, тому що свобода в українських думках не притаманна людині як такій, а є надбанням тільки окремих категорій людей. Вона, хоча й виступає важливою умовою самореалізації в думках та історичних піснях, але при цьому не поєднує людину з вищим духовним началом, що є необхідною якістю сутнісної сили людини міфологічної свідомості. Так само не є сутнісними силами людини в текстах українського героїчного епосу страждання й релігійна віра.

Натомість, справжньою сутнісною силою людини в українському героїчному епосі стає відданість людини референтній соціальній групі: козацькому товариству й сім'ї, що з очевидністю виявляється в текстах як екзистенційний фактор і що пов'язує людину з найвищими в її житті цінностями, робить її власне людиною, і втіленням того життєвого світу, в якому реалізує себе людське буття. Цей елемент духовного світу героїв українських дум та історичних пісень є новою складовою в багатогранній спадщині уявлень людини про свою сутність, свої сутнісні сили в світовій культурі.

Уточнено поняття «сутнісні сили людини». Сутнісні сили людини – це той різновид здатностей людини, які людина вже застає готовими, але які реалізуються лише через її діяльність і які лежать в основі всіх інших людських здатностей, уможливлюючи поведінкові дії, творчо-перетворювальну й пристосовницьку діяльність людини, відіграючи основну роль в ранжуванні смисложиттєвих цінностей і переконань особистості.

Розглянуті з боку своїх раціональних та чуттєвого начал, а також як втілення самості, не відчужуваності якостей і цінностей, сутнісні сили людини постають як екзистенціалії, а зусилля з реалізації цих сутнісних сил здійснюються через акти екзистенційного напруження особистості, соціальної групи чи соціуму. У свою чергу, ці акти екзистенційних зусиль відбуваються й тематизуються через трансценденцію, трансценденційні уявлення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Судак С.Д. Сутнісні сили людини як фактор її самопізнання та самореалізації / Судак С.Д. // Культура і сучасність. – К.: Мінкультуризму України, 2007. – № 1. – С.51–56.

2. Судак С.Д. Екзистенція і трансценденція як форма самоздійснення сутнісних сил людини / С.Д. Судак // Мультиверсум. – К.: Ін. філософії НАН України, 2007. – № 61. – С.91–99.

3. Судак С.Д. Сутнісні сили в пам'ятках північноєвропейського епосу "Старша Едда" та "Беовульф" / Світлана Дем'янівна Судак // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – К.: 2007. – № 4. – С.48–55.

4. Судак С.Д. Сутнісні сили в міфопоетичних текстах античних авторів / С.Д.Судак, Л.А.Чекаль // Мультиверсум. – К.: Ін. філософії НАН України, 2008. – № 70. – С.163–172.

5. Феноменологічний зріз екзистенційних виявів сутнісних сил людини в епічній міфопоетичній думці: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. ["Реформування системи аграрної вищої освіти в Україні: досвід і перспективи"], М-во агропромполітики України, Нац. агр. ун-т. – К.: Нац. агр. ун-т., 2005. – Ч.ІІ.

6. Проблема становлення сутнісних сил молоді як філософсько-культурологічна проблема. // Проблеми суспільно-політичних, гуманітарних та загальноосвітніх дисциплін в аграрному вузі. Пріоритетні засади й форми соціальної роботи на селі в умовах його трансформації: Збірник наукових статей. Випуск 2-3. – Київ – Умань. – 2006.

АНОТАЦІЇ

Судак С.Д. Міфологічна діяльність як елемент формування сутнісних сил людини. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2009.

Досліджуються трансформації уявлень про сутнісні сили людини в текстах героїчного епосу, аналізуються природа, генезис, форми експлікації сутнісних сил людини в контексті есенційних та екзистенційних аспектів міфопоетичної, епічної традиції, зокрема, в текстах героїчного епосу – античного, північноєвропейського, буддистського.

Досліджуються окремі жанри українського героїчного епосу під кутом зору виявлення в них уявлень про екзистенційні прагнення та сутнісні сили людини. Такі складові українського епосу, як думи та історичні пісні утримують в собі опредметнення тих загальнолюдських феноменів, які виступають як визначальники, породжувачі сутнісних сил людини.

Виводиться висновок про те, що сутнісною силою людини в українському героїчному епосі виступає відданість людини референтній соціальній групі. Такими групами виступають козацьке товариство й сім'я (дім, оселя). Вони постають в текстах втіленням всесвіту, того життєвого світу, в

якому реалізує себе людське буття.

Ключові слова: сутнісні сили, міфопоетична традиція, трансценденція, екзистенціалія.

Судак С.Д. Мифологическая деятельность как элемент формирования сущностных сил человека. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2007.

Исследуются трансформации видения сущностных сил человека в текстах героического эпоса в зависимости от смены жизнесмысловых ориентиров личности и социума. С этой целью анализируется природа, генезис, формы экспликации сущностных сил человека в контексте эссенциальных и экзистенциальных аспектов мифопоэтической, эпической традиции, в частности, в текстах героического эпоса. В работе проанализированы отдельные жанры героического эпоса (античного, североевропейского, буддистского) с целью выявления в них представления об экзистенциальных устремлениях и сущностных силах человека.

Представления о сущности человека выявили заметную корреляцию с доминирующей в ту или иную эпоху мировоззренческой парадигмой: представлениями о картине мира, убеждениями о назначении человека, иерархией ценностей в духовности конкретного общества.

Различные культурно-исторические эпохи и мировоззрения формировали и разные сущностные силы человека, выводя вперед одни или другие из них. Сущностные силы человека, взятые в диссертации как синтез рационального и чувственного начал, как воплощение самости, неотчуждения качеств и ценностей, являются экзистенциалиями, а усилия по реализации сущностных сил воплощаются человеком через акты экзистенциального напряжения личности, социальной группы или социума.

В зависимости от того, как понимают сущность человека и его сущностные силы, человечество выстраивает и понятие о «справедливом обществе». То есть, характер отношений между людьми должен отвечать их (людей) природе, сущности.

В диссертационном исследовании в контексте рассмотрения сущностных сил человека анализируется героический эпос нескольких историко-культурных эпох, как главный и наиболее распространенный продукт мифопоэтического творчества.

Мифопоэтическое наследие античного мира предоставляет материал для выделения в мировоззрении древних греков некоторых психологических регулятивов практической и духовной деятельности, которые играли роль

сущностных сил человека античной эпохи. Это, прежде всего, богонаправленность человеческих действий, настроений, ценностей.

В диссертационном исследовании впервые поддан анализу древнегерманский эпос с точки зрения выявления в нем представлений о сущностных силах человека. Эти исследования позволили осознать и обосновать наличие в системе духовности человека «нордического круга» – воли, как сущностной силы человека. Кроме того, данное исследование выявляет в этом героическом эпосе еще одну сущностную силу – героизм. Ценностное восприятие Жизни и Смерти в эпосе германцев отличается от такого же в античной системе ценностей. У германцев нет такого страха перед смертью, как у античных героев, смерть в североευропейском эпосе выступает как побуждение к героическим действиям, к достижению славы.

Обосновывается вывод о том, что в древнегреческом и германском наследии есть достаточно материала для возникновения в дальнейшем в философской мысли как детерминистических доктрин, так и концепций, базирующихся на феномене свободы, свободы воли.

В работе проанализированы отдельные жанры украинского героического эпоса с точки зрения выявления в них представлений о экзистенциальных устремлениях и сущностных силах человека.

Важной есть также и оценка вклада отдельной культуры, в частности украинской, в общее духовное наследие определенного этноса, региона. Еще более важный аргумент состоит в том, что такие составляющие украинского эпоса, как думы и исторические песни, также содержат в себе опредмечивание тех общечеловеческих феноменов, которые выступают и как определители сущностных сил человека, как, например, трансцендирование за пределы сущностного и собственного «Я», привлечение личности к высшему началу.

В диссертационном исследовании обосновывается вывод о том, что сущностной силой человека в украинском героическом эпосе выступает верность человека референтной социальной группе. Такими группами в думах и исторических песнях выступают казацкое товарищество и семья (дом, род). Эти явления выступают в текстах как экзистенциальный фактор, как то, что связывает человека с самыми высокими в его жизни ценностями, как то, что делает его собственно человеком, с присущими именно человеку переживаниями, устремлениями, идеалами. Семья, дом становятся в текстах воплощением вселенной, того жизненного мира, в котором реализует себя человеческое бытие. К ним обращаются герои в граничных ситуациях. Этот элемент духовного мира героев украинских дум и исторических песен является новой составляющей в многогранном наследии мировой культуры представлений человека о своей сущности, своих сущностных силах.

Ключевые слова: сущностные силы, мифопоэтическая традиция, трансценденция, экзистенциализм.

Sudak S. Mythological activity as element of human essence formation. — Manuscript.

The dissertation thesis for Candidate of sciences degree in philosophy. Specialty 09.00.04. – philosophical anthropology, philosophy of culture. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2009.

The dissertation is devoted to analysis of transformation of understanding of human essence in heroic epic texts according to life orientations of person and society. The author analyses the nature, genesis and explication forms of human essence under the context of essential an existential aspects of poetic mythology and epic tradition.

The individual genres of Ukrainian heroic epic are analyzed according to reveal the images of existential desires and human essence in them. As well as world outlook phenomena of general human importance, the evaluation of special cultures contribution to spiritual advantages of individual ethnos is undertaken. Such the components of Ukrainian epic, as ballades and historical songs, which contain the elements of general human phenomena practical realization, are reviewed as determinants and origins of human essence, especially personality elevation to higher planes and transcendence out of existence and personality borders.

The conclusion about personal devotion to referent social group as main component of human essence concept presence into Ukrainian heroic epic is formed into the research. The main referent groups such as Cossack company and family (home, housing) are described into the texts as realization of Universe and existential world of human being.

Key words: essence, poetic mythology tradition, transcendence, existentiality.